

Een kritische beschouwing over veterinaire kruideneeskunde (fytotherapie)

J.T. Lumeij

De enorme opkomst van alternatieve behandelwijzen is een weerspiegeling van de tijdgeest. Het is een verschijnsel dat niet kan worden genegeerd. Industrie en (alternatieve) publicisten spelen handig in op de hang naar het 'natuurlijke' en het holistisch denken en op het feit dat de wetgeving met betrekking tot het gebruik van geneesmiddelen in de veehouderij steeds strenger wordt.

Infiltratie in de wetenschappelijke wereld en het semi-wetenschappelijke jargon van de alternatieven verhullen vaak dat hun therapeutische arsenaal vooral gebaseerd is op religieuze en commerciële overwegingen. Een schrijnend voorbeeld hiervan is de oproep van Van Asseldonk c.s. in het *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* van 1 februari 2003 onder de kop 'Fytotherapie in de diergeneeskunde' om te komen tot de oprichting van een werkgroep van veterinaire kruidendokters. Het argument dat het bestaan van een dergelijke werkgroep zou moeten rechtvaardigen, is dat de interesse bij diverse groeperingen toeneemt, zoals bij veehouders die 'op een duurzame manier werken' en bij huisdiereigenaren die vragen 'of het ook anders kan'.

Geloof versus wetenschap • Van Asseldonk is volgens haar website (<http://www.ethnobotany.nl/index.htm>) 'bioloog, herbalist en directeur van het Instituut voor Ethobotanie en Zoofarmacognosie'. Uit haar geschriften blijkt dat ze een aanhangster is van de humoraal-pathologie. Deze ziekteleer, die vanaf de tijd van Hippocrates tot het midden van de 19e eeuw grote populariteit genoot, onderscheidt de vier onveranderlijke elementen vuur, water, lucht en aarde waaraan de eigenschappen warmte, koude, droogte en vochtigheid zijn gebonden. Deze eigenschappen werden geacht ook gebonden te zijn aan de vier vochten (humores) in het lichaam, respectievelijk bloed, slijm, zwarte gal en gele gal, die het leven zouden beheersen. Volgens de vier-vochten leer is het lichaam gezond wanneer de vier vochten in goede balans in het lichaam aanwezig zijn. Disbalans veroorzaakt ziekte. Zwarte gal zou de kwaadaardigste van de kwade sappen zijn en onder meer

zware koorts en melancholie veroorzaken. Ziekten werden bestreden met middelen die tegenovergestelde verschijnselen opwekten als die welke aan de ziekte werden toegeschreven ('*Contraria contrariis curantur*'). Of, om met Van Asseldonk te spreken: 'the choleric person, who has the hot/dry process in abundance, must not use garlic (*Allium sativum*), that has the same quality.' Deze humoraal-pathologische benadering staat in schril contrast met de huidige inzichten omtrent pathofysiologie en *evidence based medicine*.

Het streven naar waarheid is belangrijk want op het vlak van weten en kennen bestaat veel schijn en dwaling. De valkuil van de bedrieglijke persoonlijke ervaring (*Experientia fallax*) die kan leiden tot therapeutische illusies werd reeds door Hippocrates onderkend. Veel van de aan (alternatieve) behandelwijzen toegeken- de genezingen kunnen worden toegeschreven aan de natuurlijke genezings-tendens en placebo-effecten (die verklaard kunnen worden uit geloof, vertrouwen, optimisme en geconditioneerde reflexen). Het voor-wetenschappelijk 'weten' bevat zonder twijfel waarheid, maar bevat ook veel van het tegendeel. Door observatie en meting wordt de natuur ons zo gegeven dat iedere empirische waarheid mathematisch kan worden vastgelegd. Het methodisch onderzoek kan de grenslijn aangeven tussen waarheid en schijn. Wetenschap is het geheel van kennis waarvan de waarheid onafhankelijk van de tijd of de cultuur is vastgesteld door methodisch onderzoek. De zin van de wetenschappelijke methode is dat onderzocht kan worden of meningen overeenstemmen met de feiten. Voor de (dier)geneeskundige reguliere behandelwijzen is het wetenschappelijk onderzoek een pijnbank. Voor vele 'alternatieve'

behandelmethode zal het een brandstapel blijken.

Misvattingen met betrekking tot fytotherapie

• De aanhangers van fytotherapie gaan er (ten onrechte) van uit dat middelen gebaseerd op planten of plantenproducten beter en veiliger zijn dan synthetische geneesmiddelen omdat ze 'natuurlijker' zijn. Hoewel planten aan de oorsprong hebben gestaan van vele hedendaagse geneesmiddelen en tot op de dag van vandaag een belangrijke bron zijn voor nieuwe geneesmiddelen, zijn kruidengeneesmiddelen per definitie niet beter en veiliger. De hedendaagse farmacologie is het stadium van de kruidengeneeskunde reeds lang gepasseerd en is gebaseerd op de actieve ingrediënten of synthetische verbindingen. De werking van een stof is afhankelijk van de structuur en de concentratie en niet van de herkomst. Bij kruidengeneesmiddelen is er veelal sprake van een wisselende concentratie van de actieve ingrediënten en de aanwezigheid van meerdere, deels onbekende, stoffen. Vanwege het gebrek aan controle is er ook de mogelijkheid dat er met de middelen wordt 'geknoeid', onder andere door het toevoegen van corticosteroiden (Gupta et al.). Ayurvedische kruidenmengsels bevatten bovendien vaak toxische hoeveelheden van zware metalen (Ernst, [a]; [c]). Plantaardige producten kunnen veel gevaarlijker zijn dan veel mensen beseffen, hetgeen onlangs nog eens geïllustreerd werd toen mensen ernstig ziek werden na het drinken van de alom verkrijgbare kruidenthee 'Sterrenmix'. In plaats van Chinese steranijs (*Illicium verum*) werd Japanse steranijs (*Illicium anisatum*) verwerkt. Deze plant bevat het anisatine dat verantwoordelijk is voor de bij de slachtoffers waargenomen spiertrekkingen, hallucinaties en epileptische aanvallen (Ministerie van VWS).

Dat alles wat 'natuurlijk' heet ook per definitie veiliger is kan ook worden weerlegd door het tegenwoordig vaker voorkomen van ernstige leverbeschadigingen en sterfte bij rundvee dat wordt gevoerd met hooi uit 'natuurgebieden' en extensief beheerde weilanden, waarin het jacobskruiskruid (*Senecio jacobaea*) voorkomt (Vos et al.). Al eerder kregen veel Belgische patiënten die Chinese vermageringspillen gebruikten last van ernstige nierfunctiestoornissen omdat in het preparaat per abuis niet de wortels van de Chinese plant Fangji (*Stephania tetrandia*) waren verwerkt maar de wortels van Guang fangji (*Aristolochia fanchi*) (De Smet; Van Noordwijk). Een bekende bijwerking van kruidenmengsels is interferentie met andere geneesmiddelen. Het ook in Nederland popu-

laire sint-janskruid (*Hypericum perforatum*) blijkt te werken als een sterke inductor van het cytochroom P450 enzymstelsel, waardoor de afbraak van vele geneesmiddelen, die gelijktijdig worden gebruikt, wordt gestimuleerd, zodat deze geneesmiddelen minder werken (Van Noordwijk). Als reactie op een in juni 2000 hierover gestelde vraag in de Tweede Kamer antwoordde de Minister van Volksgezondheid slechts dat zij het betrokken bedrijfsleven dringend verzocht had in de gebruiksaanwijzing een waarschuwing op te nemen. In Ierland is *Hypericum* uitsluitend op recept verkrijgbaar (Handelingen Tweede Kamer).

Rationeel gebruik van plantaardige bronnen

• Een goede illustratie van de juistheid van de uitspraak van Paracelsus (Van Noordwijk) dat de dosis van het actieve bestanddeel bepaalt of we met een geneesmiddel of een vergift te maken hebben (*Dosis solum facit venenum*) is het verhaal rond de ontdekking en de verdere ontwikkeling van het antistollingsmiddel dicoumarine. Schofield beschreef in 1922 een nieuwe ziekte gekarakteriseerd door ernstige bloedingen bij runderen na het eten van klaverhooi. Hij typeerde de ziekte als 'sweet clover disease', en schreef de aandoening toe aan een stollingsremmende stof in het klaverhooi (Schofield, 1992; 1924). Campbell en Link isoleerden in 1941 de actieve ingrediënt: dicoumarine. Onder bepaalde weersomstandigheden blijkt het normaal in klaverhooi voorkomende en onschuldige coumarine te worden omgezet in dicoumarine dat via verlenging van de protrombinetijd een stollingsstoornis veroorzaakt. Het zuivere dicoumarine wordt momenteel op grote schaal toegepast als rattengif maar kent in een veel lagere en aangepaste nauwkeurige dosering ook therapeutische toepassing als antistollingsmiddel ter preventie van trombose. Bij therapeutische toepassing is nauwkeurige controle van de protrombinetijd noodzakelijk. Het gewenste effect zou door het eten van bedorven klaverhooi nooit bereikt kunnen worden. Bij de ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen moet derhalve de rol van uit planten afkomstige actieve ingrediënten een gepaste plaats krijgen, met toepassing van alle verworvenheden van de moderne wetenschap, zonder dat er sprake is van een dogmatische oververheerlijking van de fytotherapie.

• **Commercie en politiek** • Gezien de merknamen die in de oproep worden genoemd en de affiliatie van de schrijvers met de Nederlandse Vereniging voor Fytotherapie (NVF) maakt het een en ander de indruk een poging te zijn om

het gebruik van deze producten, waarvan de werkzaamheid overigens niet is aangetoond, te stimuleren. De NVF heeft in 1990 samen met de Nederlandse associatie van fabrikanten en importeurs van homeopathische, antroposofische en fytotherapeutische geneesmiddelen (NEH-OMA) een Commissie Toetsing Fytotherapeutica opgericht. Deze commissie stelde zich tot taak een privaatrechtelijke zelfordening tot stand te brengen die eventueel zou kunnen dienen als voorbereiding van een wettelijke regeling voor fytotherapeutica, naast die voor reguliere geneesmiddelen. Zowel de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie en de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst hebben destijds bedankt voor de eer om zitting te nemen in deze commissie (Renckens, 1992). Zorgelijk zijn de ontwikkelingen op dit gebied binnen het Europese Parlement. Wellicht door onvoldoende inbreng van ter zake kundige en kritische (dieren)artsen en farmacologen en de machtige lobby van de industrie heeft de *Europese Commissie onlangs een voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement ingediend*. Hierin staat dat naast de kruiden in de warenwet en de fytotherapeutica die als geregistreerd geneesmiddel worden aangeboden er een derde mogelijkheid is voor de registratie van fytotherapeutica: registratie (binnen de geneesmiddelenwet) als 'traditioneel geneesmiddel' (Commissie van de Europese Gemeenschappen). In plaats van eigen onderzoeksresultaten naar veiligheid en effectiviteit te overleggen, kan de fabrikant onder andere verwijzen naar het 'traditioneel gebruik'. In de toelichting wordt gewezen op de 'groeivraag naar kruidengeneesmiddelen' en 'het belang van deze sector van de farmaceutische industrie voor de werkgelegenheid, met name in het midden- en kleinbedrijf'. Het in de (dier)geneeskundige wetenschap moeizaam verworven criterium van placebo gecontroleerde aantoonbare effectiviteit wordt hierbij te grabbel gegooid ten behoeve van de commerciële belangen. Het toelatingsbeleid van geneesmiddelen zou gebaseerd moeten zijn op aantoonbare en reproduceerbare effectiviteit en constante kwaliteit en zo min mogelijk bijwerkingen. Als (fyto)therapeutica effectief zijn om ziekten te behandelen dan moeten ze net als andere geneesmiddelen voldoen aan de eisen voor registratie en behoren ze tot het domein van de reguliere (dier)geneeskunde. Planten die daadwerkelijk een geneeskrachtige of toxische werking hebben moeten door serieuze wetenschappers worden onderzocht en er moet voor worden gewaakt dat de fytotherapie geheel in

de alternatieve hoek terecht komt door het creëren van een uitzonderingspositie. Zijn plantaardige producten niet effectief dan behoort de toepassing ervan tot het domein van de kwakzalverij. Termen als 'traditioneel' en 'natuurlijk' met betrekking tot geneesmiddelen zeggen niets over effectiviteit en zijn geen garantie voor afwezigheid van toxiciteit.

Van Asseldonk stelt dat gezien de steeds strengere wetgeving met betrekking tot geneesmiddelen in de veehouderij fytotherapie binnenkort geen luxe is maar een noodzaak (Baars et al.). Zij gaat hier voorbij aan het feit dat zo er al effectiviteit is van de gebruikte producten, deze gebaseerd is op de aanwezigheid van actieve ingrediënten die ook hun bijwerkingen en residuproblematiek kunnen hebben. Het omzeilen van de regelgeving door reguliere antibiotica en hormonen te vervangen door effectieve fytotherapeutica lost dit niet duurzaam op. De Europese ontwikkelingen tonen aan dat als de (veterinair) medische wetenschap onvoldoende invloed uitoefent, de toepassing van behandelwijzen wordt gestuurd door de commercie en de politiek. Een zorgelijke ontwikkeling.

Onderzoek, onderwijs en patiëntenbehandeling

• De fytotherapeutische beweging in Nederland kent sterke banden met instellingen voor natuurgeneeswijzen waar onder andere ook de homeopaten zijn terug te vinden. Instututen die in dit kader een bekende naam hebben zijn het antroposofisch ingestelde Louis Bolk Instituut en de twee 'academies' voor natuurgeneeswijzen in Meppel en Breda. Dit jaar nog zullen deze 'academies' de eerste op HBO-niveau opgeleide diernatuurgenezers afleveren. In deze opleidingen wordt veel aandacht besteed aan fytotherapeutica, aromatherapeutica en bloesemmiddelen (Bachremedies). De opleidingen hebben met betrekking tot de kern waar het om gaat, bewezen effectiviteit van de gebruikte behandelwijzen, weinig te bieden, en zijn volgestouwd met informatie die voor de geneeskunde niet zo van belang is. Om met Timmerman te spreken: veel pap met weinig krenten. De instituten hebben ook commerciële belangen door de verkoop van 'natuurgeneesmiddelen'. Het staat echter een ieder vrij om in Nederland een opleiding te starten en de verkoop van deze producten is vrijgegeven. De op de vele websites van leveranciers van natuurproducten (zie [http://www.ethnobotany.nl/studentlinks.htm#commerciële sites](http://www.ethnobotany.nl/studentlinks.htm#commerciële_sites)) gesuggereerde indicaties kunnen echter niet hard worden gemaakt. In de humane geneeskunde mogen 'afgestudeerde' alternatieve behandelaars

dankzij de Wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (Wet BIG) hun leer beroepsmatig toepassen. In de diergeneeskunde is de diagnostiek en behandeling van ziekten echter nog steeds voorbehouden aan dierenartsen. Dit is geregeld in de Wet op de Uitoefening van de Diergeneeskunde (WUD). Gezien de gewiekste manier waarop de alternatieve behandelaars weten te infiltreren in de reguliere diergeneeskunde moet de veterinaire beroepsgroep echter waken voor een herhaling van de geschiedenis van de alternatieve humane geneeskunde. Vooralsnog heeft de *Chief Veterinary Officer* laten weten niet-dierenartsen die de diergeneeskunde uitoefenen streng aan te zullen pakken. Gezien de grote hoeveelheid natuurproducten die momenteel wordt aangeboden op het internet en de toenemende belangstelling van het lekenpubliek voor 'natuurlijke' behandelmethoden en holistische natuurbehandelaars kan worden gevreesd dat de praktijk weerbarstig zal blijken.

Epiloog • Binnen de KNMvD is er mijns inziens geen behoefte aan een werkgroep kruidendokters. Net zo min is er aan de Faculteit der Diergeneeskunde plaats voor onderwijs in de kruidengeneeskunde. Door de (veterinaire) fytotherapie een aparte status te geven wordt hieraan door haar weinig kritische aanhangers, rechtvaardiging ontleend voor de toepassing ervan, net zoals dat is gebeurd met de (veterinaire) acupunctuur en (-)homeopathie (Renckens, 1992; 2000). Wel is het de taak van de KNMvD en de Faculteit der Diergeneeskunde om alert te blijven en nationaal en internationaal te strijden tegen wijdverbreide misvattingen, door het geven van goede voorlichting over rationale (farmaco)therapie en misvattingen ten aanzien van alternatieve behandelwijzen. (Dieren)artsen en farmacologen dienen er voor te waken zich te vervreemden van de maatschappelijke ontwikkelingen en patiënten(eigenaars) door geen begrip te tonen voor de veelal op geloof gebaseerde beweegredenen voor het gebruik van alternatieve behandelwijzen. Juist ook door de mogelijke interactie tussen reguliere geneesmiddelen en kruidengeneesmiddelen en de mogelijkheid van toxiciteit van (kruiden)geneesmiddelen is het van belang dat de behandelend arts op de hoogte blijft van het gehele geneesmiddelenassortiment dat de patiënt binnenkrijgt. Ook bij de politieke besluitvorming omtrent alternatieve behandelwijzen is het zaak dat wetenschappers hun verantwoordelijkheid nemen. Door een al te afwijzende houding van de reguliere (dier)geneeskunde worden de gelovigen en de twijfelaars gedreven

in de grijpgrage handen van de kwakzalvers en de daaraan gelieerde industrie. De kunst is om de balans te vinden tussen begrip en sympathie voor de (beweegredenen) van de patiënt(eigenaar) aan de ene kant en feitelijke informatie over (gebrek aan) bewezen effectiviteit en risico's van het gebruik van alternatieve behandelwijzen aan de andere kant (Ernst, [b]). ●

Literatuur

- Baars E, Baars T, Van Asseldonk T, De Bruin A, Ellinger L. *Deskstudie homeopathie en fytotherapie in de biologische veehouderij*. Louis Bolk Instituut, Driebergen, 2003. Zie: Van Asseldonk T. Fytotherapie: naar meer en verantwoorde toepassing in de praktijk van de veehouderij Commissie van de Europese Gemeenschappen. Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van Richtlijn 2001/83/EG wat traditionele kruidengeneesmiddelen betreft. Brussel, 17.01.2002, COM(2002) 1 definitief, 2002/0008 (COD). De Smet, PAGM Verbod op Aristolochia ook in Nederland zinvol. *Pharm Weekbl* 1999; 134: 1174-5
- Ernst E. Ayurvedic medicines. *Pharmacoevidentiol Drug Safe* 2002; 11: 455-456. [a]
- Ernst E. Spotlight on herbal medicine. *Pharmacoevidentiol Drug Safe* 2002; 11: 585-586. [b]
- Ernst E. Toxic heavy metals and undeclared drugs in Asian herbal medicine. *Trends Pharmacol Sci* 2002; 23: 136-9. [c]
- Gupta SK, Kaleekal T, Joshi S. Misuse of corticosteroids in some of the drugs dispensed as preparations from alternate systems of medicine in India. *Pharmacoevidentiol Drug Safe* 2000; 9: 599-602.
- Handelingen Tweede Kamer der Staten Generaal nr 1603, vergaderjaar 1999-2000. KVR 12063, 2990011940, ISSN 0921-7398. SDU Uitgevers, 's Gravenhage, 2000. p 3625.
- Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Keuringsdienst voor Waren, Afdeling Voorlichting. Persbericht 5 oktober 2001. Oorzaak klachten sterrenmix bekend.
- Renckens C. *Hedendaagse kwakzalverij. Alternatieve geneeswijzen nader beschouwd*. Prometheus, Amsterdam, 1992.
- Renckens C. *Kwakzalvers op kaliloog*. Prometheus, Amsterdam, 2000
- Schofield FWA. Brief account of a disease of cattle stimulating hemorrhagic septicaemia due to feeding sweet clover. *Can vet Rec* 1922; 3: 74.
- Schofield FWA. Damaged sweet clover: the cause of a new disease in cattle simulating hemorrhagic septicaemia and blackleg. *J Am vet med Ass* 1924; 64: 553-75.
- Timmerman H. Veel pap met weinig krenten. *Pharmaceutisch Weekbl* 2001; 136: 624-627.
- Van Noordwijk J. Dosis solum facit venenum, ook bij plantaardige producten. *Ned Tijdschr Geneesk* 2002; 146: 100-102.
- Vos JH, Geerts AA, Borgers JW, Mars MH, Muskens JA, Van Wuijkhuise-Sjouke LA AA. *Tijdschr Diergeneesk* 2002, 127 : 753-6.

Dankbetuiging.

Ik ben het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij (www.antikwak.nl), alsmede dr. J. van Noordwijk, drs. C.H.P. Pellicaan en Ing. Marie P. Prins erkentelijk voor de waardevolle suggesties bij de totstandkoming van deze beschouwing.